

NAGY ISTVÁN ELFELEJTETT ÉNEKE

JÁTÉK DOKUMENTUMOKKAL

Napokon át beszélgettünk, és soha, egyetlenegyszer sem mondta: szeretne újra körust vezetni, pódiumhoz jutni, énekelni bennünk, mint hajdanán, amikor Kolozsvár legjelesebb előadóművészei, karmesterei, zeneszerzői, tanárok és más értelmiségiek nem átalítottak minden este bejárni a Kamarakórus próbára és Babilonnak víze mellett kifeküdni a népek partjára, évszázadok napfényébe, az éneklésbe.

Nagy István, a karmester, Kodály Zoltán legkedvesebb karvezetője újra csak Tanár úr lett. Kitűnő tanár, hiszen mindig hegedűsnek készült (többek között Waldbauer Imrénél és Weiner Leonáldnál tanult), s talán még ma is büszkébb kamaramuzsikusi múltjára (triók és vonósnégyesek alapítása fűződik a nevéhez Csíkszeredán, Budapesten, Marosvásárhelyen és Kolozsvárott) s arra, hogy Szigeti Józsefet, Enescut és Hubermannt kísérte a budapesti Hangversenyzenekar tagjaként, mint a jelenkori hazai magyar kóruskultúrára, amelyet ő alapított meg az elmúlt 35 esztendő alatt.

S a Tanár úr most a hegedűtanításban éli ki az alkotás nyugtalanságát. Az ősszel, a kolozsvári zenekonzervatórium rektorának a sajtónyilatkozatából arról értesültünk, hogy Nagy István elsőnek vezette be a hazai felsőfokú hegedűoktatásban a magnó- és filmfelvételezés szemléltető eszközeit. Meghívott egy ilyen „vetítettképes” hegedűórára. Utána a cukrászdában lázasan mesélte, hogy mindez szerény kísérlet, de meglátod majd néhány év múlva... stb.

STB... ÉS KERESSEM A MÁGUST

aki pálcájával hangzó Térré és hangzó Idővé varázsolta az estét, fölgyjött bennünk az egymás iránt, az embernek ember iránt való vágyát és befődte előttünk a szakadékokat. Nem hamvadó gesztusaiból, pillantásaiból, egész lényének ma is magával ragadó sugárzásából próbálom újra fölvetíteni a Művészt: — akinek a beintésére 1936. február 29-én először szólalt meg hangversenydobogón a marosvásárhelyi tanítóképző és gimnázium kórusa;

— az első diákkórus, amely három év múlva, 1939. március 18-án az egész országban először lépett fel motetta- és madrigálesttel;

— aki 1937-ben először énekelte Erdélyben munkásokkal és iparosokkal, a marosvásárhelyi Magyar Iparos Egyet Dalkarával Bartókot és Kodályt, s 1938-ban elsőnek mutatja be, diákkórusral, a *Mátrai képeket*;

— aki a kolozsvári tanítóképzősök énekkarával olyan sikereket ért el idehaza és külföldön, hogy Kodály nekik írta *Balassa Bálint elfelejtett éneket*;

— aki még a fogolytáborban is körust vezényelt;

— aki mint a kolozsvári Zeneművészeti Főiskola, majd a Magyar Opera igazgatója s aztán huzamosabb ideig karigazgatója, a város háború utáni zenei életének egyik első, nagy megújítója volt, s akinek e teljes embert igénybe vevő szervezőmunka mellett mégis olyan bemutatások fűződnek a nevéhez, mint a *Szekélyfőnök* az Operában, majd a bukaresti Rádióban és a felzárkózás utáni első hazai kórusművek, tömegdalok (Delly-Szabó Géza, Eisikovits Mihály, Jodál Gábor, Márkos Albert stb.) műsorra tűzése;

— próbálom fölvetíteni az egyetlen Művészt Európában, aki már a Bartók halálát követő évben, 1946-ban megkísérli a „Bartók Művei” sorozatban a XX. századi zene megalapozójának az összes műveit eljátszani — Kolozsvárott... (Ami megvalósult: összes egynemű kórusai 1946- és 1947-ben; a 44 hegedűduó; Négyszögletű énekkarra és zongorára, s ugyanezen az esten Halmos György a Mikrokozmoszból és más zongoraműveket játszott; Szabó Géza a Gyermeknek ciklust mutatta be két hangversenyen; — s nem rajta múlt, hogy ennek az egyedülálló és monumentális zenei terveknek a szála oly hamar megszakadt);

— s aki minden idők legszerveesebben felépített Kodály-kórus-hangversenyével, 1957. májusában, tehát pontosan 12 éve most, búcsút mondott a pódiumnak. Akkor töltötte az ötvenét... Amikor Zubin Mehta varázslatáról olvasok, megbámulom Mazur és Cristescu fejelemét, vagy azt hallom, hogy Karaján egy Tel Aviv-i hangversenyén hozta divatba a csuklyagalléros inget, rémülten kérdezem magamtól: miért hagyják abba ötvenéves emberek a művészetet? Mi lenne, mit tenne a világ sajtója, ha Mehta vagy Karaján váratlanul abbahagyná a vezénylést?

S amikor Nagy István elhallgatott, ki kérdezte meg: miért?

ROVID ÖNELETRAJZ

„Csíkszeredán születtem. Szütem a csíkszeredai Dal- és Zenegyuleten énekeltem. Ötéves koromban kezdem hegedű tanulni keresztapámtól, az egyet karmesterétől, majd Józsi bátyó, a cigánytól. Negyedik gimnazista koromban megbíztak az önképzőköri zenekar megszervezésével. Volt egy csellóm, egy nagybőgő és rengeteg hegedűsöm. Ilyen mi akkor még nem létezett a zeneirodalomban... Így hát zongoradarabokat és Meyerbeer *Hugonották* című operáját írtam át vonószenekarra. Ugyancsak negyedik gimnazista koromtól két-három hetenként és a vakációban Marosvásárhelyre jártam hegedűórára, első igazi hegedűtanáromhoz, Metz Albrethez, a zeneiskola igazgatójához. »Ha éjjel érkezik — mondta —, akkor is azonnal jöjjen a lakásomra.« Végül Hajkai Károly hegedűművész készítetted a budapesti Zeneakadémia felvételi vizsgájára. Mindig hegedűsnek készítettem. A kórusvezetés kiterő volt, mert rájöttem: mennyire nélkülözhetetlen a karéneklés a zenei nevelésben. 1930-ban megalakult a budapesti Hangversenyzenekar, s még mint diákokat fölvettem brácsásnak. 1933-ban vezettem a zeneakadémiát, s előbb Focșani-ba, majd 1934-ben a marosvásárhelyi tanítóképző zenetanárává neveztek ki. A vásárhelyi diákkórusral 1936-ban léptem először pódiumra. (Bevágás a szerkesztőtől, az *Énekszó* című lap 1938. szept.-októberi számából: „Itt nem kevesebbről van szó, mint hogy a főgimnázium és tanítóképző énekkara a következő műveket adta elő évzáró hangversenyén: Viadana — Exultate justi, Claude de Jeune — Elműlik minden, Mozart — Ave verum, Liszt — Ave Maria, Bartók — Bánat, Madárdal, Kodály — Köszöntő, Cigánysírató és a Mátrai képek. Az ember úgy érzi magát, mint a sportoló az Olimpiászon, a rúdgrás órákig tartó küzdelmei után, a megdöbbentő csendben, amikor egy ismeretlen versenyző egy eddig soha el nem ért magasság felett lendül át. Nagy István karvezető úr ez az olimpiai rekord!; 1939-ben pedig már ezt írja Kovács György, az író a *Láthatár*-ban: „Az utóbbi öt esztendő alatt Nagy István válogatott kis énekkara több mint kétszáz zeneművet mutatott be...”) „Közben a Magyar Iparos Egyet Dalkarának a vezetésére is felkérték. Amikor átvettem a kórust, Martinovics Ferenc 43, Pápai Péter 42, Győri József 32, Orbán Orbán 27 stb. éve énekel benne. Hallatlan öntudattal végeztek ezt a kötelességüknek vélt, nemes időtöltést. Amikor a kifli-alakzatot megkísértem lépcsőzetes felállásra cserélni, hiába bizonygattam, hogy így jobban hangzik majd minden szólam, sőtötődten tiltakoztak: »én, a fiúme dalosverseny aranyérmese, a harmadik sorban álljak?!« Fehér kesztyűben énekeltek. »Uraim, én arra vagyok büszke — mondtam —, hogy Önök, munkások és iparosok, Bartókot énekelnek kottából, én az Önök kezére vagyok büszke, nem a kesztyűre, ami eltarja.« Végül mind a két kérdésben engedtek. Harmadik körusom a kolozsvári állami tanítóképző 150 tagú kórusa volt.

Hangversenyeimre magának és a feleségemnek is váltottam jegyet. Kezdes előtt egy órával beültem a New Yorkba, rendelttem egy feketét és elolvastam az esti lapokat. Nyolc előtt tíz perccel beadtam a kabátomat a ruhafárba, nehogy a teremfelelős diákok ne engedjenek be, hiszen tudták, hogy nyolc óra után egy perccel a miniszterek sem nyithatják meg az ajtót, s pontban nyolckor, a nézőtérén át felvonultam a színpadra, vezényelni. Tervezem, hogy hangszerfából építetek a kórusnak dobogókat s ezeket a dobogókat üveggombokra helyeztem volna... Képzeld el azt a hangzást! Aztán jött a háború...»

...ÉS MEGSZÓLALT A KAMARAKÓRUS

„1945 őszén kerültem haza. Nem volt hol laknom. Mihályfi Irén zenetanár ajánlotta fel a lakását, akihez 10—12 magántanítvány járt el énekorára. Egy szép napon felkértek: alakítsak belőlük női körust. Amikor kezdett szépen szólni, 30 főre bővítettem. Így született meg a Kamarakórus... 1946—47-ben, két estén, bemutatam velük Bartók összes egynemű kórusműveit. Aztán kedvet kaptam vegyeskarra, és bevontam tanártársaimat az ügybe. Félig-meddig baráti társaság volt ez az egész Kamarakórus. Aztán magam sem tudom hogyan s miként, de egyre többen jártak a próbákra; vannak, akik két évig is énekeltek velem, s ma, ha találkozunk, bemutatkozom, mert már nem emlékszem az arcukra... 1957-re a kamarakórusból száznál is több tagú nagykórus lett. (A szerkesztő itt jegyzi meg, hogy a jelenleg működő összes hangversenyző kóruskarmesterek — Szalmand Loránd a marosvásárhelyi Népi Együttes igazgatója, Szarvady Gyula, a vásárhelyi gyermekegyüttes kórusával oly felbecsülhetetlen értékű munkát végző Birtalan József és Birtalan Judit, a Magyar Opera karigazgatója; Debreczeni Károly stb. — az ő tanítványai mind, s a Kolozsvári Kamarakórusból indultak.)

ÉNEKLŐ VILAG

— Mindig is úgy képzeltem el, aminél egy mind nagyobb körust vezényelsz, mind több és több embert, nem is százaikat, hanem ezeket...

— Na várj, ez túlzás. De 1000 tagú — Kolozsvár összes iskolából válogatott körust már vezényeltem...

— Igen, igen, de a közös éneklés óriási, s valahányszor úgy éreztem, hogy az emberiségnek szüksége lenne erre a tűzként terjedő hangversenyre, mindig Nagy Istvánt képzeltem a legalkalmasabbnak arra, hogy fellépjen valahol az Egyenlítő táján a karmesteri pódiumra és beintsen négy égtáj felé. (Bizonyára lenne a németeknek és az angoloknak és az afrikaiaknak is esélyes világkarmesterek.)

— En egyszerűen csak: egy zenetanár vagyok a sok közül, s nem is zene a főcéloim, hanem az emberek. A zene nem az észre, hanem elsősorban az érzelmre hat, s nem tiltakozhatsz, nem vonhatod ki magad a hatása alól. Birtokába veszed, magával ragad, átalakít, átvarázsol. Allítom, hogy az emberiség kilencvenöt százaléka élvezné a klasszikus zenét, a mindig legkorszerűbb és legjobb zenét, ha tervszerű és módszeres munkával adnók át neki. Az emberiség kilencvenöt százaléka igényli a zenét — slágert, cigánymuzsikát, bármint —, tőlünk függ, milyen zenét kap. És: nincsen botfülv ember!

— Valamikor úgy hozzátartozott a mi falvainkhoz és kisvárosainkhoz a kórusban éneklés, mint a szövevény és mint a pihenés legnemesebb közösségi műformája...

— S hány karvezető kántortanítóval beszélgettem az Erdélyi Magyar Dalszövetség versenyén, akik elmondták, hogy bármilyen probléma akadt a községben, kalácsa, közmunka, baj, öröm — az énekkarhoz futott be minden, s az énekkar oldotta meg.

— Emlékszem, 1957-es Kodály-hangversenyed végén könyvezve álltunk az Egyetemiek Háza nagytermében, nem tudtunk kiszakadni abból az áramkörből, amelyet Mű, kórus, önmagad és miközben vontál az *Óregek*, az *Esti dal*, a *Molnár Anna*, a *Norvég lányok*, a *Mátrai képek* felzaklató humánumból...

— ...Amikor valami jót csináltam, és ha megkedveztek volna tőlem, kinek a műveit vezényeltem, nem tudtam volna rá mást válaszolni, mint azt, hogy az enyémet. De hát, gondolom, ezzel mindenki így van...

— Csak éppen nem mindenki tudja ennyi személyes izgalommal telíteni a más zenéjét. De egy-egy műsorod hatása, gondolom, ezenkívül a műsor szerkezetével is összefügg...

— Sohasem csak egy, az éppen soronkövetkező hangversenyen dolgoztam. Mindig nyolc-tíz évre előre tudtam: körülbelül mit kellene és mit szeretnék bemutatni. Amikor aztán véglegesítettem a műsort, általában öt hónapig készítettem a bemutatásra. Éjszakákon át illesztettem 2—3 számot egymáshoz, s megtörtént, hogy végül nagy műveket hagytam ki a műsor egy-egy, egésze érdekében, olyan műveket, amelyekbe már 100—120 óranyi próbát fektettünk.

— Körülbelül hány hangversenyt adtatok tizenkét év alatt? — Sajnos még nem tudom pontosan, eddig ötvenről van kimutatásom. Viszont a **Benkő András által összeállított jegyzékből** tudom, hogy csak a Kamarakórus — tehát az utolsó hónapok nagykorúsának a repertoárja ebben nem szerepel — 127 művet énekel: a madrigálrodalmon (Palestrina, Lassus, Monteverdi, Marenzio, Dowland, Gesualdo stb.) kívül Erkel Ferenc (a *Kantáta* obemutatója), Debussy, Bartók, Kodály, Delly-Szabó Géza, Márkos Albert, Sigismund Todutá, Jodál Gábor, Eisikovits Mihály, Zoltán Aladár és mások műveit.

— Milyen dokumentumok őrzik a Kamarakórus tevékenységének a krónikáját? — Egy hangszalag...

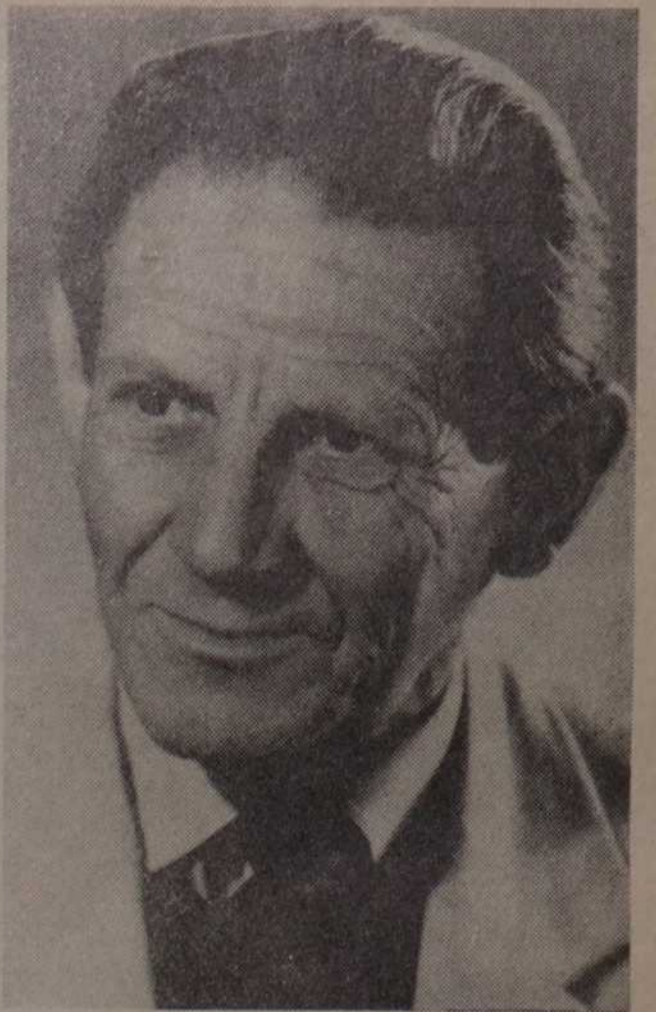

Foto: Szeiwart László

EGYETLEN HANGSZALAG

(Nem, nem alcím, csak még egyszer ki akartam teríteni magam elé ezt a mondatot.)

Utóljára egy vendégszereplés alkalmával, 1962. február 6-án láttuk dobogón, a marosvásárhelyi Népi Együttes Kórusának az élén.

Már a konzervatóriumban sem tanítja a főiskolásokat karvezetésre. Csak hegedűt tanít; korszerű módszerekkel; először vezette be két évvel ezelőtt a film- és magnófelvételezést az oktatásba stb. (lásd fennebb).

De felkeresik hajdani tanítványai, nemcsak a tanítók és hivatásos karvezetők, hanem dr. Jeremiás Béla, a paniti orvos, és elmondja, hogy összegyűjtötte a faluban a lányokat és asszonyokat és kamarakórust alakított. Négy évig énekel gyerekkorában Nagy István vásárhelyi tanítóképzőseinek a soraiban...

50+12=

Tehát 12 esztendő teit el már anélkül, hogy művészetét gyakorolta volna.

Vigyázat! Nagy István még csak 62 éves, és már 12 éve nem vezényel!

— Végül is mi történt? Megszüntette valaki a kórusod?

— Nem, soha senki sem szólított fel arra, hogy hagyjam félbe. Sőt, a hivatalos szervek minden műsoromat jóváhagyták és mindenben támogattak. Tudomásom van róla, hogy komoly tárgyalások folytak a Kamarakórus szubvencionálásáról is.

De akkor például miért kapott egyre nehezebben próbatermet?

— Sohasem tudtam, kinek a részéről, de egyre több nehézség merült fel egy-egy hangversenyem megszervezése körül. Irigységek és ostobaságok nehezítették a munkámat.

Megkérdeztem néhány kórustagot, mit tudnak a Nagy Istvánt ért vádak természetéről? Mint kiderült, főként azzal vádolták, hogy visszahúzódnak a múlt zenéjébe (A szerkesztő ellenérve: olvassák el fennebb a bemutatott szerzők névsorát. Különben is például a Bartók-művek 1946-ban, egy évvel Bartók halála után, nem voltak talán új művek? És miért nem ír-nak a kortársak Nagy Istvánnak műveket?)

Egy régebbi beszélgetésünkben: — „Büszke lennék, ha mai szerzők ihletett, nagy műveket írnának számomra!”

Egy tény: miután 1957-ben a minisztérium jóváhagyta Kodály *Psalmus Hungaricus*-ának és Bach *Magnificat*-jának a bemutatását a kolozsvári filharmoniaival (de a *Magnificat* helyett Nagy István egy Todutá-művet iktatott műsorába), s miután a bemutatás előtt néhány nappal a filharmonia részéről közölték vele, hogy egy külföldi szólista vendégjátékának a közbejötté miatt elhalasztják a hangversenyt, a későbbiekben pedig semmit sem közöltek a próbák újrafelveteléről, — úgy érezte, hogy művészi önértékén, hitelén és tekintélyén esett csorba, kedvét veszítette a további munkához, és ettől kezdve semmilyen felhívásra nem válaszolt, sőt, a Kamarakórust sem hívta össze többé.

A levegőben maradt a kéz, és azóta állunk tanácstalanul a kérdés előtt: hová lett, miért nem szólal meg Nagy István kórusa?

Nyilván sajnálatos hanyagságok is meglapulnak ennek a Kolozsvár, sőt az ország zenei élete szempontjából oly fontos ügy háttérbe tolódásának a mélyén. De az is nyilvánvaló, hogy egy érett, pályája csúcán álló művésznek nem szabad, nincs joga érzékenykednie — az alkotás rovására.

Minden kornak, forradalmi koroknak is az emberért kellett a legádázabban megküzdenie.
VAN TISZTÁBB EMBERI GESZTUS AZ ÉNEKLÉSNEK?
VAN TISZTÁBB MŰVESZ NAGY ISTVÁNNAL?

BANNER ZOLTÁN

A marosvásárhelyi gimnázium és tanítóképző énekkara

